

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9

doi: <https://doi.org/10.33270/03212902.44>

Галич М. Ю. – доктор філософії, викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-4402>

Особливості впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості

Метою статті є вивчення особливостей впливу умов професійної діяльності на емоційну сферу особистості. **Методологія.** Методологічну основу статті становили наукові концепції вивчення окремих чинників, які впливають на виконання професійних обов'язків поліцейськими. Розглянуто особливості психологічної підготовки поліцейських шляхом формування та розвитку професійно значущих якостей особистості. Розкрито роль професійно-психологічної готовності з урахуванням індивідуальних особливостей особистості як детермінанти попередження виникнення професійного стресу й розвитку дезадаптивних реакцій співробітника. Залежно від цього визначено основні типи реакцій на стресові ситуації, їхні форми та вияви. Проаналізовано стресові ситуації, які можуть впливати на працівників Національної поліції. Визначено негативний вплив стресогенних ситуацій на психіку особистості, наведено основні види психоемоційних реакцій, що виникають після екстремальної ситуації. Розкрито специфіку служби в спецпідрозділах, робота в яких зумовлює збільшення ступеня рівня негативних змін в емоційній сфері особистості. **Наукова новизна** статті полягає в узагальненні та систематизації результатів досліджень щодо впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості. **Висновки.** Обґрунтовано низку практичних рекомендацій щодо професійно-психологічної підготовки поліцейського до виконуваної діяльності з урахуванням впливу на емоційну сферу особистості. Доведено ефективність підходів, які використовують в організації психологічного супроводу поліцейських. Визначено роль психологічної готовності до професійної діяльності в ризиконебезпечних умовах для працівників органів внутрішніх справ.

Ключові слова: професійна діяльність; професійна готовність; психоемоційний стан; стрес; дезадаптивні реакції; оперативно-службова діяльність.

Вступ

Стилка увага психологів до емоційної сфери людини зумовлена тим, що емоції слугують головним результативним механізмом діяльності. Стан людини – це своєрідна відповідь функціональної системи різних рівнів на зовнішні та внутрішні впливи, що виникають під час виконання значущої для людини діяльності. Важливим чинником успішної підготовки поліцейського є психологічний аналіз професійної діяльності, її структури та функцій у співвідношенні з мотиваційною сферою особистості.

Зазначене підтверджує потребу у визначенні наукових засад проведення комплексних заходів у системі вивчення особливостей впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження особливостей впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості.

Різноманітні психологічні аспекти службової діяльності працівників правоохоронної системи з урахуванням впливу стресогенних чинників розглянуто в працях таких вітчизняних дослідників, як В. Медведєв, Б. Бовін, М. Калашніков, А. Лебедев, В. Мицкевич, А. Москаленко, Е. Ніконов, А. Кучук,

М. Мельник, В. Осадчий, О. Передерій. Попри наявність значної кількості праць науковців, присвячених проблемам формування готовності фахівців до професійної діяльності й ролі емоцій у життєдіяльності людини, проблема емоційної готовності до професійної діяльності залишається недостатньо висвітленою в психологічній науці.

Виклад основного матеріалу

Психологічна готовність допомагає людині найбільш раціонально використовувати власні можливості, особистісні якості, уміння й навички під час виконання професійних функцій, вносити необхідні зміни у свою діяльність задля підвищення її ефективності. Тому актуальним є аналіз структури психологічної готовності людини до певної діяльності, встановлення критеріїв, умов, які визначають тривалість і стійкість виявів, динаміку психологічної готовності особистості. Проведений аналіз дасть змогу розробити структуру психологічної готовності особистості до професійної діяльності (Kucherenko, S.M., & Kucherenko, N.S., 2018, p. 197).

У контексті зазначеної тематики варті уваги передусім підрозділи поліції з оперативно-розшуковою діяльністю, тобто особливого призначення, що є високомобільними спеціальними підрозділами. Їх створено для забезпечення

правопорядку під час проведення загальнодержавних заходів, резонансних громадських, політичних, культурно-масових і релігійних заходів, припинення порушень громадського порядку, масових заворушень та різних виявів сепаратизму, проведення спеціальних операцій із затримання озброєних злочинців і знешкодження злочинних угруповань, ліквідації аварій та стихійних лих, а також здійснення охорони службових осіб й окремих громадян. Оскільки ці підрозділи можна віднести до підрозділів особливого ризику, служба в них становить екстремальний вид фахової діяльності, що здійснюється в умовах реальної вітальної загрози та потребує високого рівня бойової і психологічної підготовки. Водночас напружений характер професійної діяльності працівників кримінальних підрозділів поліції України, висока відповідальність та психологічна «квартість» результатів їхньої діяльності, наявність невизначеності й інформаційних перевантажень, висока ймовірність виникнення непередбачених подій, а також загроза їхньому здоров'ю та життю спричиняють виникнення різних складнощів під час здійснення професійної діяльності в особливих умовах, викликають в особового складу стан напруженості та ставлять під загрозу зриву виконання професійного завдання. Діяльність працівників поліції здійснюється в умовах підвищеної небезпеки й означена негативним впливом низки несприятливих, дискомфортних і загрозливих факторів, які за певних обставин провокують не лише розвиток нервово-психічних розладів, а й спричиняють загрозу життю. Тому розв'язання проблеми психологічної готовності працівників підрозділів з оперативно-розшуковою функцією діяльності та особливого призначення до професійної діяльності набуває особливого значення в сучасних умовах і визначає актуальність обраного напрямку дослідження. Таким чином, виконання службових обов'язків у складних умовах, де існує загроза для здоров'я і життя не лише особистого, а й інших осіб, призводить до негативних наслідків, передусім у психічній сфері. Суворі вимоги до дій працівників практичних підрозділів МВС та жорстка правова регламентація їхньої професійної діяльності є одним з важелів негативного впливу на психічне здоров'я працівників поліції, що вимагає від них високої психологічної готовності до службової діяльності. У зв'язку з цим пошук шляхів і розроблення заходів щодо запобігання професійному стресу, збереження психічного здоров'я працівників небезпечних професій є однією з найбільш актуальних проблем сучасної психології (Haluch, 2020, p. 58).

Одним з важливих показників психологічної готовності людини до професійної діяльності є характеристика її емоційного стану. Емоції, що виникають у процесі здійснення професійної діяльності, істотно впливають на якість

професійних дій. Емоційні властивості (наприклад реактивність, збудливість, урівноваженість, загальний емоційний тонус, сила емоційних реакцій та їхній зовнішній вияв – експресивність), особливості реагування на інтенсивні зовнішні подразники залежать від індивідуально-психологічних і типологічних характеристик конкретної людини: конституції, типу темпераменту, стану нервової системи, чутливості до впливів тощо (Izard, 1999, p. 34).

Огляд основних психологічних особливостей і структурних елементів професійної діяльності працівника вказаної категорії засвідчує складність і багатогранність його діяльності, що передбачає наявність розвинених професійно значущих якостей особистості.

Розвиток професійно значущих якостей особистості – тривалий і складний процес, що є передумовою професійного становлення працівника органів внутрішніх справ. Зазначене підтверджує значущість професійно-психологічної підготовки працівників.

Формування психологічної готовності здійснюється завдяки комплексу цілеспрямованих і систематизованих заходів у межах психолого-педагогічного процесу у відповідних органах та підрозділах. Основними завданнями психологічної підготовки слід вважати:

- 1) виховання почуття обов'язку, відповідальності;
- 2) забезпечення особового складу системою знань і уявлень про особливості й умови діяльності, їхні вимоги до особистості;
- 3) формування в працівників умінь і навичок виконання службових обов'язків у напружених та складних умовах;
- 4) розвиток емоційно-вольової стійкості, здатності до ефективної саморегуляції в разі ускладнення ситуації;
- 5) формування вміння реально оцінювати рівень власної підготовленості до виконання професійних завдань, прогнозувати результати діяльності, коригувати свої вчинки.

Психологічна підготовка здійснюється в три етапи: 1) завчасного формування готовності до дій в екстремальних умовах; 2) безпосереднього формування готовності до дій в екстремальних умовах; 3) підтримання готовності в процесі виконання складного завдання (Aleksandrov et al., 2004).

Завчасне формування готовності до дій в екстремальних ситуаціях передбачає становлення «психологічної надійності», тобто таких якостей, як упевненість у собі, колегах, власній підготовленості, цілеспрямованість, самостійність щодо прийняття рішень, самовладання, вміння керувати власними емоціями тощо.

Процес психологічної підготовки передбачає засвоєння знань про можливі варіанти розвитку напружених ситуацій, їхню сутність й адекватні варіанти реагування, набуття відповідних умінь і формування навичок. Варті також уваги причини виникнення та особливості перебігу різновидів екстремальних ситуацій, зокрема таких масових явищ, як мітинги, демонстрації, панічний та агресивний натовп тощо. Стан готовності залежить від правової освіченості, правильного розуміння власних завдань й обов'язків, знання порядку несення служби, правил застосування зброї та спеціальних засобів.

Необхідно навчитися прогнозувати і враховувати ймовірність несприятливого впливу на психіку таких чинників: наявність значної кількості збуджених людей, емоційний стан яких мимоволі передається працівникам: агресивні чи принижуючі гідність висловлювання та дії окремих громадян, певної групи; дії, які провокують на несанкціоноване застосування сили; раптовість, неочікуваність ускладнення ситуації; ризик, що зумовлює небезпеку для здоров'я та життя; підвищена відповідальність за наслідки власних дій; внутрішній конфлікт між бажанням уникнути небезпеки й необхідністю виконувати професійні обов'язки; страх припуститися помилки та бути покараним за це (Dolzhenko, 2008).

З огляду на складність процесу професійної підготовки, питання психологічної підготовки до умов виконуваної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей особистості залишається відкритим.

Психологічну напруженість особи значно посилює невизначеність і можлива багатоваріантність розвитку ситуації. Отже, на цьому етапі набуває особливої значущості своєчасна і якісна (несуперечлива) інформація про перебіг подій, яка в подальшому надасть змогу прийняти правильне рішення.

Крім відпрацювання конкретних індивідуальних і спільних дій, потрібно приділяти увагу тренуванню навичок сприйняття обстановки та змін у ній, прогнозуванню дій противника, розподілу й концентрації уваги, оперативному запам'ятовуванню, формуванню емоційної стійкості, упевненості в собі, наполегливості в досягненні мети (Zivzakh, 2007, p. 13).

Найбільш суттєвими показниками готовності на цьому етапі є цілеспрямована мобілізованість особистості, актуалізація досвіду поведінки в аналогічних обставинах, концентрація на завданні та шляхах його реалізації, установка на максимально раціональне спрямування власних сил на подолання труднощів і досягнення позитивного результату.

Стан готовності залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема мотивів поведінки та ставлення до вимог завдання і своїх можливостей. Позитивне ставлення спонукає зацікавленість, пізнавальну активність, емоційно-вольовий підйом. У разі нейтрального (пасивного) чи негативного ставлення підготовчі дії потребують більшого напруження, оскільки виникає додаткова потреба в подоланні бар'єрів негативних емоцій. За відсутності мотивів працівник починає керуватися особистісними прагненнями та міркуваннями, ігноруючи інтереси колективу, а отже, власні. Має значення також наявність досвіду, індивідуальні особливості особистості й результативність психологічної підготовки на попередньому етапі (Halych, 2020).

Готовність до дій у напружених ситуаціях на етапі безпосередньої підготовки до виконання складного завдання досягається за рахунок цілеспрямованого та послідовного впливу на працівників за такими напрямками: 1) проведення виховних заходів; 2) обговорення змісту завдання, ознайомлення з обставинами й особливостями майбутніх дій; 3) проведення вправ і тренувань; 4) активізація на успішні дії.

Ознайомлення з обставинами майбутніх дій передбачає роз'яснення сутності завдання, словесне чи наочне ознайомлення з його об'єктивними чинниками, що допомагає визначити найближчі та перспективні цілі діяльності, реально оцінити можливі труднощі, обговорити оптимальні варіанти поведінки, спланувати власні дії та дії групи загалом (Delikatnyi, 1999, p. 220).

Стан безпосередньої готовності формується й закріплюється за допомогою тренувань і спеціальних вправ (вирішення ситуаційних завдань, моделювання ситуацій, наближених до реальних). Попри певну умовність, така робота допомагає створити моделі подальшої діяльності. Безперечно, такі програвання означені суперечностями: окрім їх корисного результату у вигляді нейтралізації чинника несподіваності як основного стресора напруженої ситуації, прогнозування поведінки в майбутній екстремальній ситуації може викликати почуття тривожного очікування, страху тощо. Тому паралельно з тренуваннями потрібно прагнути до самообілізації та налаштування на виконання завдання, застосування спеціальних прийомів регуляції емоційних станів. Виокремлення етапу підтримання готовності в процесі виконання складного завдання зумовлене ймовірними змінами ситуації, виникненням нових труднощів і перепон, до яких потрібно додатково пристосуватися. Крім того, специфіка діяльності працівників правоохоронних органів передбачає тривале чекання небезпеки, яке породжує нудьгу, сонливість, пригнічення або

ж надмірне збудження, афективні спалахи. У разі настання екстремальної ситуації ці негативні стани призводять до порушення перебігу пізнавальних та емоційно-вольових процесів, настання небажаних результатів (Delikatnyi, 1999, p. 224).

Крім нервово-психічної напруги, працівники вказаної категорії зазнають значне фізичне навантаження. Зазвичай вони несуть службу в посиленому режимі, у спеціальному спорядженні, з використанням спецзасобів і зброї. Зростання кількості тяжких злочинів призводить до збільшення кількості випадків застосування вогнепальної зброї як для захисту громадян, так і для особистої безпеки в ситуаціях, які фактично є екстремальними незалежно від того, ідеться про участь у бойових діях чи повсякденну оперативно-службову діяльність.

Упродовж останніх років збільшується кількість працівників, які отримали поранення під час виконання службових обов'язків, що майже завжди супроводжується посттравматичними стресовими розладами. Найбільш психологічно значущим для правоохоронців є участь в операціях з підтримки конституційного порядку, припиненні злочинних дій організованих злочинних груп та інших антисоціальних виявів, забезпечення охорони суспільного порядку, розкриття і розслідування кримінальних злочинів, а також цілодобове спостереження за діями місцевого населення стосовно їх зв'язку зі злочинними формуваннями (Kazmirenko, 2014).

Таким чином, особовий склад під час виконання службово-бойових завдань зазнає впливу значної кількості несприятливих чинників, різних за своєю природою, формами вияву, характером. Усе це може викликати сильний емоційний стрес і нервово-психічні розлади.

Сучасні фахівці в галузі психології тлумачать стрес як функціональний стан організму, що виник унаслідок зовнішнього негативного впливу на його психічні функції, нервові процеси чи діяльність периферичних органів; загальну адаптаційну реакцію організму, що розвивається у відповідь на загрозу порушення гомеостазу; багатовимірний феномен, що виявляється в психічних і фізичних реакціях на напружені ситуації в трудовій діяльності людини (Zub, 2017).

Стресові ситуації можуть впливати на працівників таким чином:

1) викликати різке зниження організованості поведінки (імпульсивні, передчасні та несвоєчасні дії). У такому разі дезорганізація поведінки може виявлятися у втраті сформованих навичок, повторі відповідної рухової реакції;

2) спричиняти гальмування дій і рухів, їх уповільнення аж до ступору: придушувати

процеси сприйняття та мислення, зумовлювати порушення сприймання інформації (пропуск значущих сигналів), а також прийняття рішення;

3) за наявності необхідного рівня готовності обумовлювати підвищення ефективності діяльності (доцільна активність, чітке сприйняття та осмислення ускладнень, підвищення самоконтролю).

Результати аналітичних досліджень засвідчують, що на характер розвитку дезадаптивних реакцій працівника можуть впливати їх індивідуальні особистісні риси, рівень психологічної готовності до роботи в екстремальних умовах: природні фактори, технічне й медичне забезпечення, психологічний клімат і згуртованість. Виявлено також зв'язок між психоневротичними розладами та дезадаптивними станами з інтенсивністю стресогенного впливу. Вказана закономірність визначає обсяг необхідності в психокорекційній допомозі та її специфіку. Так, якщо в ситуації переживання помірного хронічного стресу переважають розлади астеничного й астеноневротичного характеру, що виявляються в підвищеній стомлюваності, збудливості, емоційній нестабільності, порушеннях сну та зниженні працездатності, то в разі короткотривалого, але більш потужного стресогенного впливу симптоматика розладів погіршується: тут переважають передусім афективні порушення, нерідко з вираженою дисфорією, агресією (Halych, 2020, p. 61).

Професійний стрес можна розглядати в контексті питання про професійну деформацію особистості як можливий наслідок розвитку особистості фахівця. Це своєрідна плата, психологічна данина особистості, яку вона сплачує за високий рівень домагань, пристрасне захоплення діяльністю, ранню й надто вузьку професійну спеціалізацію.

Отже, професійний стрес – багатовимірний феномен, що виявляється в психічних і фізичних реакціях на напружені ситуації в трудовій діяльності людини (Lozinska, 2019). Стресорами можуть бути: невідповідність між бажанням і тим, що робота може надати, а також між вимогами до особи та її спроможністю відповідати цим вимогам, її ресурсами; організаційні особливості; професійні вимоги та рольові характеристики; індивідуальні особливості й очікування; фізичні параметри навколишнього середовища (стресори групових процесів, стресори на організаційному рівні). Варте уваги також питання емоційного вигорання, тобто стану фізичного, емоційного й розумового виснаження, що виявляється в професіях соціальної сфери.

В. Медведєв зазначає, що внаслідок цього відбуваються своєрідні зміни окремих рис, структури особистості загалом. У сучасній психології

професійною деформацією особистості спеціаліста вважають зміну якостей і властивостей особистості (стереотипів сприймання, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування) під впливом виконання професійної діяльності. Професійна деформація виникає на трудовій стадії соціалізації внаслідок виконання діяльності як професії. Вона виявляється в професійній спрямованості, особливостях професійного мислення. Ідеться про професійний нігілізм, професійну нестійкість, звинувачувальний нахил, психологічний захист тощо (Medvediev, 2016, p. 59).

Професійна діяльність працівників спецпідрозділів органів внутрішніх справ, до яких належать групи захоплення, здійснюється зазвичай у складних і небезпечних умовах. Цим фахівцям доводиться мати безпосередні фізичні контакти з озброєними злочинцями. Під час виконання оперативно-службових завдань постійно діє високий ступінь ризику, вони повинні мати готовність до нього, уміти бездоганно використовувати засоби індивідуального й колективного захисту. Саме тому для розв'язання проблеми оптимізації праці бійців груп захоплення, підвищення її ефективності, пошуку шляхів і способів психологічної корекції травм їхньої психіки, збереження психічного здоров'я та професійного довголіття слід передусім ґрунтовно вивчити специфіку їх підготовки та службової діяльності (їхні особистісні якості) (Chappell, 2008).

Працівники спецпідрозділів змушені виконувати специфічні завдання з протистояння злочинцю, противнику, ведення поєдинків із застосуванням вогнепальної зброї в екстремальних умовах, що зумовлюють вирішення складних координаційних рухових завдань і супроводжуються підвищенням емоційним напруженням. Під час виконання оперативно-службових завдань вплив на особистість сильних подразників, домінування негативних емоцій, підвищена відповідальність і необхідність застосування адекватних заходів для конкретного працівника набувають особистої значущості й можуть призвести до негативних наслідків.

Найчастіше в екстремальних умовах перебувають працівники спеціальних підрозділів та оперативних служб, які за способом діяльності вимушені застосовувати силові методи впливу, зокрема використовувати вогнепальну зброю. Дії правоохоронця щодо застосування зброї повинні мати суворо регламентований характер як стосовно юридичної оцінки, так і щодо фізичної раціональної реалізації. Життя і здоров'я працівника спецпідрозділу залежить і від того, наскільки правильно та своєчасно він виконує певні дії, спрямовані на виконання оперативно-службового завдання. Своєчасність реалізації цих

дій посідає чільне головне місце в механізмі ефективного виконання завдання, а також є визначальним чинником виживання працівника (Bandurka, Venedyktov, Timchenko, & Khrystenko, 2005).

Важливе значення має психологічна підготовка бійців груп захоплення, одним з головних завдань якої є формування в них психологічної установки на діяльність у ризиконебезпечних умовах. Причому акцентують на функціях установки: бійцям доводять, що вона визначає стійкий, послідовний і цілеспрямований характер перебігу діяльності, слугує механізмом її стабілізації, дає змогу зберегти її спрямованість у ситуаціях, які швидко змінюються. Інакше кажучи, психологічна установка є чинником психологічної стійкості працівників, що визначає здатність працівника не коритися несприятливим психологічним обставинам, не знижувати якості професійної діяльності в складних стресогенних ситуаціях. Це ті чинники, які є необхідними складниками системи ознак психологічної готовності бійця. У процесі психологічної підготовки поліцейських необхідно виробляти здатність до прискореної мобілізації вмінь і навичок, набуття бойового та професійного досвіду. Загартування і формування психологічної стійкості дає змогу адекватно діяти в ситуаціях, які означені нестабільністю, високим ступенем новизни, невизначеності, фізичними незручностями, загрозою життю і здоров'ю як власне бійців, так й оточуючих (Timchenko, 2007).

Специфічними ознаками оперативно-службової діяльності працівників груп захоплення також є напруженість, відповідальність і суспільна значущість їхньої праці – це досить вагомі чинники, що формують необхідні для такої роботи якості особистості. Варто зауважити, що високий рівень бойової готовності бійців спецпідрозділів є головною складовою формування їхньої психологічної готовності. Позитивною емоційною складовою під час формування психологічної стійкості бійців є застосування «реальних» подразників: запис пострілів, розривів ручних гранат, криків і стогонів поранених, муляжів трупів та ін. Безперечно, чим більше ці чинники вплинуть на емоційну сферу бійців у процесі психологічної підготовки, тим легше їм буде подолати страх у реальній ситуації в разі зустрічі з розлюченими, озброєними та готовими на все злочинцями (Zivzakh, 2007).

Психологічну готовність до професійної діяльності в ризиконебезпечних умовах для працівників ОВС автори наукових досліджень аналізують з двох позицій:

1) соціальної (громадянська зрілість, усвідомлення державної та суспільної значущості оперативних завдань, службового обов'язку);

2) психологічної (емоційно-вольова та нервово-психічна стійкість, ініціативність, самостійність,

упевненість у власних силах тощо). Більшість дослідників, що вивчали психологічну готовність працівників ОВС до здійснення професійної діяльності в умовах ризику, одностайно дійшли висновку про те, що цей феномен залежить від особливостей проведення з ними психологічної підготовки. Наслідком впливу на психіку фахівців професійної діяльності в ризиконебезпечних умовах вважають формування та збільшення інтенсивності рівня вияву негативних змін. Останні виявляються в тривожності, агресивності, гіперзбудливості. Таким чином, психологічна готовність до діяльності в умовах ризику зменшує психотравмувальний вплив стресогенних чинників на психіку фахівців (Zivzakh, 2007, p. 12).

Небезпечні, складні та стресогенні умови служби бійців груп захоплення спричиняють формування й розвиток у них специфічних якостей особистості. Саме специфіка служби в цьому спецпідрозділі призводить до збільшення ступеня рівня негативних змін у їхній психіці. Ідеться про такі якості особистості, як фрустрованість, тривожність, дратівливість, агресивність, байдужість, депресивність. Агресивність (лат. *aggressio* – нападати) – стійка характеристика суб'єкта, схильність, що відображає його ставлення до поведінки, метою якої є спричинення шкоди всьому, що оточує, або подібний афективний стан (гнів, злість). Водночас щоденне застосування влади до затриманих осіб, які перебувають у розпорядженні працівників поліції, зумовлює формування в них таких негативних якостей особистості, як владність, упертість, самовпевненість, жорстокість, конфліктність, бездушність, егоцентризм і догматичність (Antipov, 2019).

Ризиконебезпечні умови служби бійців груп захоплення зумовлюють формування таких симптомів, як: безсоння, вегетативні розлади, психічна втома та формування посттравматичного стресового синдрому. Причому зі збільшенням стажу служби вони посилюються, накопичується психічна втома, виснаження, а ступінь адаптації та працездатності зменшується. Нервово-психічні напруження в працівників чергових частин теж є стресогенними чинниками, які призводять до негативних змін у психіці (Aleksandrov, 2016, p. 13).

Психологічна готовність поліцейських залежить від таких основних факторів: джерело формування (реактивно-особистісно зумовлена), рівень вияву (низька – висока), емоційний вплив (позитивна – негативна), тривалість існування (довготривала – короткочасна), ступінь усвідомленості (неусвідомлена – усвідомлена), домінування креативного чи емоційного компонентів (емоційна – обміркована, зосереджена).

Водночас структура психологічної готовності до професійної діяльності в умовах ризику залежить від таких чинників: 1) життєвий досвід працівника; 2) особиста уява про ризик та індивідуальна здатність до його подолання; 3) якості особистості; 4) мотивація до такого виду діяльності; 5) оцінка впливу небезпечних умов на особисте здоров'я та життя; 6) прийняття рішення про дії та поведінку в конкретних умовах; 7) психологічна підготовка до діяльності в небезпечних умовах. Психологічна готовність є динамічною системою, що змінюється залежно від обставин і має відмінності в працівників різних підрозділів ОВС (Korolchuk, & Krainiuk, 2006, p. 92).

Слід зауважити, що психологічну підготовку проводять фахівці-психологи психологічної служби спецпідрозділу. Крім того, вона має бути загальною та спеціальною. Причому перша передбачає вдосконалення знань правоохоронців із загальної психології: про психіку, її реакції в різних умовах, психологічні процеси та стани. Важливим у цьому процесі є доведення працівникам груп захоплення змісту понять про емоційно-вольову сферу, стресостійкість, методи саморегуляції. Упродовж спеціальної психологічної підготовки необхідно формувати навички щодо володіння власними психологічними процесами й станами, здатність використовувати методи саморегуляції в ризиконебезпечних умовах. Суттєвим також є формування вміння підтримувати високий рівень психоемоційної стійкості, відновлення працездатності й нервово-психічної енергії в незвичних, ризикованих та екстремальних умовах. Спеціальна психологічна підготовка має спиратися на максимальне наближення бійців до реальних умов (Aleksandrov, 2016).

Найважливішим результатом психологічної підготовки має бути створення в представників груп захоплення психологічного потенціалу як тривалої психологічної готовності, що детермінує можливість кожного з них діяти в умовах ризику.

Високий рівень психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності в ризиконебезпечних ситуаціях є можливим за умови періодичного відпрацювання спеціальної психологічної підготовки та постійного психологічного супроводу. Вказані заходи є надзвичайно важливими, адже психологічна готовність – це система динамічна, тобто така, що формується за певних умов задля досягнення результату – створення психічного стану, який забезпечує можливість і здатність бійців успішно виконувати завдання. Причому слід зауважити, що сформований психічний стан потребує постійного підтримання рівня функціонування.

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в узагальненні та систематизації результатів досліджень стосовно впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості. Результати вивчення концептуальних підходів щодо типів реакцій на стресові ситуації, їхні форми та вияви, основні види психоемоційних реакцій, що виникають в екстремальних ситуаціях, доводять значущість психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності в ризиконебезпечних ситуаціях. Цьому сприяє як постійний психологічний супровід, так і спеціальна психологічна підготовка правоохоронців.

Висновки

У системі формування готовності до умов професійної діяльності поліцейських чільне місце посідає професійна психологічна підготовка. З огляду на те, що особовий склад під час виконання службових завдань зазнає впливу значної кількості несприятливих чинників, різних за своєю природою, формами вияву та характером, у представників цієї професії існує висока вірогідність негативного впливу на емоційну сферу особистості. У цьому контексті важливого значення набуває професійно-психологічна готовність як передумова попередження професійного стресу та розвитку дезадаптивних реакцій.

REFERENCES

- Aleksandrov, D.O. (2016). Zahalna psykholohichna kharakterystyka profesiinoi diialnosti pratsivnyka Natsionalnoi politzii [General psychological characteristics of the professional activity of an employee of the National Police]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 1(18), 108-117. Retrieved from <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/456> [in Ukrainian].
- Aleksandrov, D.O., Androsiuk, V.H., & Kazmirenko, L.I. (et al.). (2004). *Psykholohichne zabezpechennia operativno-sluzhbovoi diialnosti pratsivnykiv militsii* [Psychological support of operational and service activities of police officers]. (Vols. 1-3). Kyiv: Bibliohr [in Ukrainian].
- Antipov, A. (2019). Neuroethics and mental health: points of contact. *Neuroscience for Medicine and Psychology*, 15, 66-67. doi: 10.29003/m302.sudak.ns2019-15/66-67.
- Bandurka, O.M., Venedyktov, V.S., Timchenko, O.V., & Khrystenko, V.Ye. (2005). *Ekstremalna yurydychna psykholohiia v diialnosti personalu OVD Ukrainy* [Extreme legal psychology in the activities of ATS personnel of Ukraine]. Kharkiv: Nats. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Chappell, A.T. (2008). Police academy training: comparing across curricula. *Policing: An International Journal*, 1(31), 36-56. doi: <https://doi.org/10.1108>.
- Delikatnyi, S.K. (1999). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti spivrobotnykiv OVS do zabezpechennia osobystoi bezpeky v ekstremalnykh sytuatsiiakh operativno-sluzhbovoi diialnosti [Formation of psychological readiness of police officers to ensure personal safety in extreme situations of operational and service activities]. *Visnyk Universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of the University of Internal Affairs*, 8, 224-235 [in Ukrainian].
- Dolzhenko, O.S. (2008). Vymohy do yakosti osobystosti pratsivnykiv OVS, yaki zdiisniuiut sluzhbu v ekstremalnykh umovakh [Requirements for the personal qualities of police officers who serve in extreme conditions]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii, Problems of extreme and crisis psychology*, 5, 49-54 [in Ukrainian].
- Halych, M.Yu. (2020). Osoblyvosti dynamiky emotsiinykh staniv politseiskykh-uchasnykiv operatsii obiednanykh syl u reabilitatsiyni period [Features of the dynamics of emotional states of police officers involved in the joint forces operation during the rehabilitation period]. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17885> [in Ukrainian].
- Izard, K.E. (1999). *Psikhologiia emotsiy* [Psychology of emotions]. SPb.: Piter [in Russian].
- Kazmirenko, L.I. (2014). Psykholohichni osoblyvosti reahuvannia pratsivnyka militsii na ekstremalni sytuatsii. Rol moralno-psykholohichnykh chynnykiv u formuvanni osobystosti pratsivnyka militsii Ukrainy [Psychological features of a police officer's response to extreme situations. The role of moral and psychological factors in shaping the personality of a police officer of Ukraine]. *Aktualni problemy yurydychnoi psykholohii, Current issues of legal psychology: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference* (pp. 189-192). Kyiv [in Ukrainian].
- Korolchuk, M.S., & Krainiuk, V.M. (2006). *Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia diialnosti u zvychaynykh ta ekstremalnykh umovakh* [Socio-psychological support of activities in normal and extreme conditions]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Kucherenko, S.M., & Kucherenko, N.S. (2018). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti fakhivtsiv tekhnichnoho profilu yak faktora efektyvnoi orhanizatsii profesiinoi diialnosti [Formation of psychological readiness of technical specialists as a factor of effective organization of professional activity]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Scientific Bulletin of Kherson State University*, 3(1), 196-201 [in Ukrainian].
- Lozinska, N. (2019). Psykhotravma yak naslidok travmatychnoho stresu v riznykh napriamkakh suchasnoi psykholohii [Psychotrauma as a consequence of traumatic stress in various areas of modern psychology]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu Oborony Ukrainy, Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*, 50(2), 65-73. doi: 10.33099/2617-6858-2018-50-2-65-73 [in Ukrainian].

- Medvediev, V.S. (2016). Profesiino-psykholohichna kompetentnist pratsivnykiv Natsionalnoi politzii yak pidgruntia profilaktychnoi diialnosti [Professional and psychological competence of the National Police as a basis for preventive activities]. *Pravovi, psykholohichni ta pedahohichni problemy profilaktyky pravoporushen, Legal, psychological and pedagogical problems of crime prevention: Proceedings of the Scientific and Practical Conference* (pp. 58-60). Odesa: ODUVS [in Ukrainian].
- Timchenko, O. (Eds.). (2007). *Ekstremalna psykholohiia [Extreme psychology]*. Kharkiv: UTsZU [in Ukrainian].
- Zivzakh, M.V. (2007). Psykholohichni dezaptatsiini reaktsii u spivrobotnykiv spetsialnykh pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav (diahnostiika, psykholohichni ta profilaktyka) [Psychological maladaptation reactions in employees of special units of internal affairs (diagnosis, psychocorrection and prevention)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Zub, A.T. (2017). Krizis kak sistemnaia dezadaptatsiia [Crisis as a systemic maladjustment]. *Nauchnyy Dialog: Ekonomika i Menedzment, Scientific Dialogue: Economics and Management: Proceedings of the 10 International Scientific and Practical Conference* (p. 68). SPB.: Obshchestv. nauka. doi: 10.18411/spc-8-11-2017-08 [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Александров Д. О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника Національної поліції. *Юридична психологія*. 2016. № 1 (18). С. 108–117. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/456>.
- Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції: навч.-метод. посіб. : у 3 ч. / [Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.]. Київ: Бібліогр, 2004. Ч. 3: Психологічне забезпечення переговорної діяльності. 102 с.
- Antipov A. Neuroethics and mental health: points of contact. *Neuroscience for Medicine and Psychology*. 2019. No. 15. P. 66–67. doi: 10.29003/m302.sudak.ns2019-15/66-67.
- Бандурка О. М., Венедиктов В. С., Тімченко О. В., Христенко В. Є. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу ОВД України: наук.-практ. посіб. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2005. 319 с.
- Chappell A. T. Police academy training: comparing across curricula. *Policing: An International Journal*. 2008. No. 1. Vol. 31. P. 36–56. doi: <https://doi.org/10.1108>.
- Делікатний С. К. Формування психологічної готовності співробітників ОВС до забезпечення особистої безпеки в екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. № 8. С. 224–235.
- Долженко О. С. Вимоги до якостей особистості працівників ОВС, які здійснюють службу в екстремальних умовах. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2008. № 5. С. 49–54.
- Галич М. Ю. Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об'єднаних сил у реабілітаційний період: дис. ... канд. психол. наук: 053. Київ, 2020. 207 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17885>.
- Изард К. Э. Психология эмоций. СПб.: Питер, 1999. 464 с.
- Казміренко Л. І. Психологічні особливості реагування працівника міліції на екстремальні ситуації. Роль морально-психологічних чинників у формуванні особистості працівника міліції України. *Актуальні проблеми юридичної психології*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 189–192.
- Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах: навч. посіб. Київ: Ніка-Центр, 2006. 580 с.
- Кучеренко С. М., Кучеренко Н. С. Формування психологічної готовності фахівців технічного профілю як фактора ефективної організації професійної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 196–201. (Серія «Психологічні науки»).
- Лозінська Н. Психотравма як наслідок травматичного стресу в різних напрямках сучасної психології. *Вісник Національного Університету Оборони України*. 2019. № 50 (2). С. 65–73. doi: 10.33099/2617-6858-2018-50-2-65-73.
- Медведев В. С. Професійно-психологічна компетентність працівників Національної поліції як підґрунтя профілактичної діяльності. *Правові, психологічні та педагогічні проблеми профілактики правопорушень*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 58–60.
- Екстремальна психологія: підручник / за заг. ред. О. Тімченка. Харків: УЦЗУ, 2007. 502 с.
- Зівзах М. В. Психологічні дезадаптаційні реакції у співробітників спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ (діагностика, психокорекція та профілактика): автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04. Київ, 2007. 18 с.
- Зуб А. Т. Кризис как системная дезадаптация. *Научный Диалог: Экономика и Менеджмент*: зб. науч. тр. X Междунар. науч.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 8 нояб. 2017 г.). СПб.: Обществ. наука, 2017. 68 с. doi: 10.18411/spc-8-11-2017-08.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2021

Halych M. – Doctor of Philosophy, Lecturer of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-4402>

Features of the Influence of the Conditions of Professional Activity of Police Officers on the Emotional Sphere of the Personality

*The **purpose** of the article is to study the issue of the peculiarities of the influence of the conditions of professional activity on the emotional sphere of the individual. Methodology. The **methodological toolkit** was selected in accordance with specific goals, the specifics of the object and the subject of research. The methodological basis of the article was formed by the scientific concepts of the study of individual factors affecting the performance of professional duties by the police. The features of the psychological training of police officers through the formation and development of professionally significant personality traits are considered. The role of professional and psychological readiness is revealed on the basis of individual personality traits as a determinant of preventing the occurrence of professional stress and preventing the development of maladaptive reactions of an employee. Depending on this, the main types of reactions to stressful situations, their forms and manifestations, have been determined. Analyzed stressful situations can affect the staff of the National Police. The negative influence of stressful situations and the psyche of the personality is determined and the main types of psychoemotional reactions that arise after an extreme situation are determined. The specificity of service in special forces leading to an increase in the level of negative changes in the emotional sphere of the personality is revealed. The **scientific novelty** of the article lies in the generalization and systematization of the results of studies of the influence of the conditions of professional activity of police officers on the emotional sphere of the individual. **Conclusions.** A number of practical recommendations have been identified that should be used in the process of professional psychological preparation of a police officer for the performed activity, taking into account the impact on the emotional sphere of the personality. The effectiveness of the approaches used in the organization of psychological escort of policemen has been substantiated. The role of psychological readiness for professional activity in risky conditions for employees of internal affairs bodies has been determined.*

Keywords: professional activity; professional readiness; psycho-emotional state; stress; professional stress; maladaptive reactions; operational and service activity.